

ביקורת טלוויזיה

בכרך הקודם (ינואר, 2018), שהוקדש לידידי המנוח, המבקר והסופר אמנון נבות, פרסמתי בין היתר את האפיטף הבא:

כָּאן נִרְקָבֶת גּוֹפְתּוֹ שֶׁל מְבַקֵּר
שֶׁכָּל חַיּוֹ אָמַר אֶת הָאָמֶת.
טְרַחֵן כְּמוֹהוּ אִישׁ לֹא יִבְכֶּה,
וַיֵּשׁ מִי שִׁישְׁמַח עַל כֶּף שְׁמֵת.

אני מודה שאפילו אני, שאימצתי מזמן את מימרתו של קפקא "לא נבהלנו ביותר, הרי מכך חששנו", מצאתי את עצמי מופתע למדי כאשר ב-15.03.18, בערב של יום חמישי – כשהתיישבתי מול מסך הטלוויזיה כדי לחזות בגדולי האומה (יגאל שוורץ וקובי מידן, כמו גם המו"ל הנמרץ אוריאל קון שנדמה כי נקלע בדרך מקרה לסיטואציה של הספרות העברית]) אשר נתכנסו בבהילות כדי לדון באלמות הבלתי נסבלת והבלתי נתפשת והבלתי מתקבלת על הדעת של מבקרי הספרות שלנו (כלומר, שלי) – הופיעה לנגד עיני התמונה הבאה (ומזל גדול שיש כתוביות, שכן אחרת לא הייתי מאמין למשמע אוזני):

* ולבל יאשימוני כי הוצאתי דברים מהקשרם, אציין כי שוורץ אמר את הדברים במהלך ביקורת שהשמיע כנגד מוסף הספרים של עיתון 'הארץ', ודבריו המלאים הם: "מזל שאמנון נבות מת, כי גם הוא היה ממשיך לכתוב שם".

איש באולפן לא מצמץ לשמע הדברים, ובחדר העריכה איש לא תהה שמא אין זה ראוי לברך קבל עם ועדה על מותו של איש ספרות ועל אחת כמה וכמה על מותו של אדם שזה עתה הלך לעולמו – והדיון סביב האלימות האיומה של מבקרי הספרות האיומים של ימינו האלימים הוסיף להתנהל כסדרו. ולהלן טעימות אחדות מן הדברים שנאמרו במעמד הנכבד:

שוורץ: יהודה ויזן, צריך להגיד את זה, הוא מבקר ברוטאלי, אבל לפחות הוא לא בור ועם הארץ, יש מבקרים אחרים שגם אין להם שום השכלה וגם הם כותבים בצורה נוראית.

מידן: אתה אומר "זה גועל נפש, אבל זו לא בורות..." [...] אבל תראה, היה לנו את ה-מקרה בספרות העברית החדשה, נכון? ב-1959 נתן זך שוחט את אלטרמן...

שוורץ: לא, לא, לא, לא, לא, לא, לא, לא.

מידן: למה לא?

שוורץ: לא, כי זה לא היה ככה. ישב נתן זך, כתב דוקטורט על ברגסון ודרך הדוקטורט על ברגסון הוא ירד על אלטרמן והוא דיבר על משהו מאוד מהותי של החריזה ושל תפיסת העולם, זה היה אליס.

מידן: אליס אבל לא בור.

שוורץ: אבל מה זה לא בור? זה היה סוג של רצח אב. אני אגיד לך איפה זה התחיל, בית המדרש הזה התחיל "בדג הדיו" של גבריאל מוקד וכל החברה האלה... ואמנון נבות ויהודה ויזן הם צאצאים של אותו קו.

עד כאן מן הדיאלוג המופלא הזה. ועל אף שהדברים מדברים בעד עצמם, נדמה לי שיש מקום להשמיע כמה הערות:

(א) ראשית, אבקש לציין כי המוטיבציה העיקרית שלי לכתיבת הדברים הללו אינה קשורה בהכרח, או לכל הפחות לא באופן בלעדי, לביזויו הפומבי של זכר ידידי הטוב אמנון נבות זצ"ל (וכבר שנו רבנן שסוף קללת חינום לשוב אל המקלל ואני בטוח שלשוורץ ישולם כגמולו), כי אם דווקא לתנאי אותו משרבב שוורץ, כבדרך אגב, לכתיבת ביקורת: "ישב נתן זך, כתב דוקטורט על ברגסון ודרך הדוקטורט על ברגסון הוא ירד על אלטרמן" – לאמור, אם משורר רוצה לבקר משורר אחר עליו לעבור תחילה

באוניברסיטה, עליו לכתוב תחילה דוקטורט על X כדי לבקר באמצעותו את Y וכו'. אינני נטפל כאן לזוטות, היה זה רגע טלוויזיוני נדיר שבו, בלהט הדברים, הוסרה המסכה ונאמרה האמת המרה: חוקרי הספרות (או לכל הפחות פרופ' יגאל שוורץ) סבורים משום מה שלאקדמיה – שתפקידה הוא, להזכירם, לחקור את הספרות – ישנו מונופול על ביקורת הספרות.

ואם כבר עסקינן בבורות, אזי אולי ישנו מקום גם להעיר לפרופ' שוורץ המליץ בציבור על בורותם של מבקרי-הפרא (היינו, אלו שצמחו מחוץ לערוגות הסדורות של החוגים לספרות), כי נתן זך פרסם את 'הרהורים על שירת אלתרמן' ב-1959 בכתב העת 'עכשיו', שבע שנים לפני פרסום ספרו 'זמן וריתמוס אצל ברגסון' (שהוא חיבור בעייתי מאוד), ושש עשרה שנה לפני שהשלים את עבודת הדוקטורט שלו באוניברסיטת אסקס, שעסקה בכלל בפואטיקה של התנועה האימג'יסטית. אך מה בצע לנו בעובדות, העיקר שלשוורץ יש דוקטורט – כלומר, רישיון לביקורת.

ב) "בית המדרש הזה התחיל 'בדג הדיו' של גבריאל מוקד וכל החבר'ה האלה... ואמנן נבות ויהודה ויזן הם צאצאים של אותו קו". אני האחרון שיפנה עורף לבית המדרש המפואר של כתב העת 'עכשיו' – חללית האם של דור המדינה – ויחד עם זאת, ולא בלי שמצפוני ייסרני, עלי לגזול מידידי גבריאל מוקד את החדשנות הגדולה שמייחס לו שוורץ, שכן השחז, הנשכנות, הסאטירה, הלעג, העלבונות, האלימות (הו האלימות!), היצירות וכו', כל אלו התקיימו בביקורת הספרות העברית והעולמית, שנים רבות בטרם היוולדו של עורך 'עכשיו' שליט"א. האם גם דוד פרישמן, אשר במסתו המבריקה 'תוהו ובוהו' מקדיש שורות רבות לתיאור "החוטם הגדול והנורא" של עורך 'המליץ', אר"ז (אלכסנדר הלוי צדרבוים), היה בור ברוטאלי ואלים? האם גם ברנר, המתיז ב'מעולם ספרותינו' בהינף קולמוס ובלגלוג מר את ראשיהם של כמה וכמה סופרים, נמנה עם צאצאי 'עכשיו'? ומה בדבר שלונסקי ומדורי "שער ההתלולה" וה"צנינים" שפרסם ב'כתובים' תחת שמות עט שונים, האם גם הוא הושפע מ'דג הדיו' ומ'גבריאל מוקד וכל החבר'ה האלה"? (אגב, נדמה לי שצריך להזכיר לשוורץ כי בין "החברה האלה", כלומר, בין משתתפי 'דג הדיו', ניתן

למנות גם את דוד אבידן, דן מירון [תחת השם "עינן הנטש"] ועוד רבים אחרים).

הרשימה הזאת יכולה כמובן להימשך ולהימשך ולכלול עוד רבים וטובים (פאפירנא, קובנר, י"ל פרץ, קורצוויל [שכינה את שלמה צמח "הפיתיוס מפלונסק"], אצ"ג וכו'), אולם נדמה לי כי די בדוגמאות הספורות הללו כדי לקבוע בוודאות שגם אם "אמנון נבות ויהודה ויזן הם צאצאים של אותו קו", אין הם, כלומר אנחנו, אלא נקודה קטנה בקצהו של קו ארוך ומפואר – החובק ספרויות ולשונות – אשר נמתח מראשיתה של הספרות ועד ימינו.

ג) שאלה נוספת שבה דנו חכמינו במעמד האמור הייתה "מאיפה מגיעה האלימות הזאת לשיח התרבותי?". חכם א' טען כי מקורה, מן הסתם, בכיבוש. חכם ב' הסביר כי לא רק בכיבוש האשם וכי האלימות העולמית אף היא גורם מכריע כאן. אולם כיוון שזה עתה נוכחנו, בזעיר אנפין, שאותה "אלימות" היא חלק בלתי נפרד מן הספרות לדורותיה, ישנו קושי לקבל את סברות חכמינו ונמצא שעלינו להציע נקודת מבט חלופית, ואפילו שתיים:

1) "אלימותם" של מבקרי העבר אף היא לא נתקבלה בשתיקה. וכאשר גידף וחירף מאן דהו את רעהו, לא אחת גירפוהו בחזרה, או הודיעו ברבים כי עשה מעשה נבלה וכתב דברי בלע (כתבי העת שלנו ועיתונינו מלאים במכתבי תשובה ובמאמרי תגובה שכאלה). על כן יכולים אנו להניח שאת העמדה שמאיישים כאן חכמינו – עמדת המקוננים על האלימות בביקורת – היו מי שאיישו בכל דור ודור ואין כאן משום חידוש. וכמובן שבמערכת ספרותית כשלנו, על אופייה ההסתדרותי להחריד, תימצא תמיד נפש טובה שתקום להגן ולגנות, להלביש עירומים ולזקוף כפופים.

2) ההסבר השני, המושגי יותר, נוגע לשינוי שחל בעשורים האחרונים בהגדרתו של המונח "אלימות". אנו עדים לתופעה בכל גזרותיו של ה"שיח" התרבותי. הפוריטניות ופרקטיקות ההשתקה שהביאה עימה התקינות הפוליטית, בצד הכפפת האינטראקציה האנושית לסטרוקטורה הצרה של יחסי מקרבן-קורבן, הובילו

להיווצרותו של קהל "רגיש", צדקני ומפונק יתר על המידה, השש להזדעזע מכל מחווה של רגש שלילי. אם כנסת ישראל תכריז מחר שכל מי שמתעטש בציבור הוא פושע, נגלה במהרה שאחוזי הפשיעה זינקו פלאים. הוא הדין באשר להתגברות ה"אלימות" בביקורתנו.

אשר ל"אלימות העולמית", אינני יודע כיצד מודדים אותה. אבל אני יודע שכל הזמן מתים המון אנשים, ושכמעט תמיד יש מי שמברך על מותם.

• • •

נספח: אורי קובנר, מתוך המבוא ל'צרו פרחים: והוא קבוצת מאמרי בקורת שונים', אודסה, 1868.

... מראש אראה את הסער הגדול, אשר יתחולל על ראשי בצאת מחברתי הקטנה הזאת לאור. מעבר מזה חמת מורדי אור תרדפני, ומעבר מזה קנאות המשכילים תאכלני; אולם לב טהור חנן לי ה', אשר לא ישא פני כל, ואם אך מתי מספר (אשר תודה לאל ישנם בתוכנו) אנשי אמת יהיו עמדי אז ממי אפחד? הבקורת לא תמצא לה מקום בליטעראטור העברית, וכצנינים היא בעיני רוב סופרי העברים. ובאמת צודקים המה מאוד, כי לו נגעה הבקורת עדיהם, כי אז ערומם נגלה לעין ויראו מכבדיהם, כי אין בהם מאום, לכן יראו לנפשותם ויחפצו להשמיד את הבקורת מתחת שמי הליטעראטור. בימינו אלה, עת אשר אחדים מהסופרים הבינו, כי הבקורת היא אבן-פינה בכל ליטעראטור, וינסו את ידם לדבר כלבבם על הסופרים, קמו האחרונים ויתמרמרו ויערכו מלחמה, התגעשו והתקצפו ויקחו למו למגן וצנה כל המחברים האויטאריטעטיין הראשונים, ובוזה חשבו לסתום פי המבקרים, אשר דבר אין להם עם הראשונים או האחרונים, אך ישפטו על מה שעניניהם רואות.

מחברתי 'צרו פרחים' הזאת תכיל בקרבה אך מאמרי בקורת. לדבר עוד הפעם ע"ד הבקורת אשוב למותר, יען כי נוכל לאמר בפה מלא, כי הבקורת נעשתה כבר לאזרח נאמן בליטעראטור העברית, והאות על זה, כי הצועקים חמס עליה לא יצאו נגדה לעין השמש, אך יתחפשו תחת שמלה חדשה והיא בקורת אמיתית, ובה יכסו שנאתם להבקורת בכלל. ימים היו לישראל, ולא רחוקים המה ממנו, אשר כמעט כל הסופרים קמו יחד חברים להמית את הבקורת אשר החלה להוציא צמת, עוד טרם התפתחה, למען

בל תהיה לאבן נגף על דרכם אשר ילכו בה; את המבקר קללו קללה נמרצת ועל הבקורת שפכו בוז וקלון; אולם הפעם, הודות לאל, המתמרמרים יראים לקלל את הבקורת על פניה, לכן התחפשו כמו מבקשים המה בקורת אמתית, והבקורת הנראית בגבולות ישראל, יאמרו, כי בקורת חצופה היא. ואם גם המה יכנו כל בקורת, אשר תעיז לנגוע בכבודם כמלוא השערה – בקורת חצופה, ולא היה עוד מקרה אחד, אשר יסכימו עם איזה בקורת (יען כי כולן חצופות בעיניהם), אך יהיה איך שיהיה, הרמיה הזאת בעצמה לכנות כל ביקורת בשם בקורת חצופה, דיה להורות לנו כי הבקורת שלחה כבר שרשיה בליטעראטור העברית.